

Bilgi

Varlık ve Ahlak

-İslam Metafiziğine Yeni Teklifler-

Gürbüz DENİZ

ESki
Yeni
YAYINLARI

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1431

FCR Sertifika no | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

Eskiyeni Yayınları

Yayın No | Publication Number: 250

Kitap Adı: Bilgi Varlık ve Ahlak -İslam Metafiziğine Yeni Teklifler-

Book Title(English): Knowledge, Being and Morality -New Proposals for Islamic Metaphysics-

ISBN: 978-625-6781-75-7

DOI: <https://doi.org/10.70458/fcr.9786256781757>

Yazar | Author: Gürbüz DENİZ

orcid.org/0000-0002-9651-9645

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 2

Sayfa Sayısı | Pages: 208

Yayın Tarihi | Publication Date: Ekim | November 2024

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HPQ | İslam Felsefesi ve Teolojisi | Islamic philosophy & theology

BISAC: RELO37000 | İslam / Genel | Religion / Islam / General

THEMA: QRFV | İslam Felsefesi | Islamic philosophy

LC: BP166.14 | İslam - Felsefe ve Ahlak | Islam - Philosophy and Ethics

Atf Bilgisi | Cite as: Deniz, Gürbüz. *Bilgi Varlık ve Ahlak -İslam Metafiziğine Yeni Teklifler-*. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2024.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Bilgi
Varlık ve Ahlak
-İslam Metafiziğine Yeni Teklifler-

Gürbüz DENİZ

Ankara 2024

Yazar Hakkında

Gürbüz DENİZ (Prof. Dr.)

02.03.1965 yılında Erzurum-Oltu'da doğdu. İlkokulu Oltu'da, orta öğrenimini Erzurum'da, yüksek öğrenimini ise Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 1988 de tamamladı.

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1992 yılında, *Kâtip Çelebi'nin Eğitim Felsefesi* adlı teziyle Yüksek Lisans, 2000 yılında aynı enstitü bünyesinde *Hocazade ve Ali Tusi'nin Tehâfütlerinin Mukayesesi* adlı teziyle doktorasını tamamladı.

1994'te yılında Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalına araştırma görevlisi olarak başladı.

2001 yılında Yrd. Doç., 2011 yılında Doçent, 2016 yılında Profesörlüğe yükseltildi.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu, kurucuları arasında yer aldı. (2010) Halen Yayın Kurulu Üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

Yayımlanmış kitapları

1. *Kelam-Felsefe Tartışmaları (Tehâfütler Örneği)*, Fecr Yayınları, 2010.
2. *İnsan Hüriyetinin Metafizik Temelleri*, Litera Yayınları, 2009.
3. *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan*, DİB. 2015.
4. *Beşer ve Resul Hz. Muhammed Mekke'de Kur'an'la Kronolojik Anlama*, TDV Yay. 2020.
5. *Beşer ve Resul Hz. Muhammed Medine'de Kur'an'la Kronolojik Anlama* TDV Yay. 2023.
6. *Bilgi, Varlık ve Ahlak/İslam Metafiziğine Alternatif Teklifler*, Eskiyei Yay. 2024.
7. *Human Its Meaning and Existence*, DİB. 2023.
8. *Metaphysics of Free Will in Islamic Philosophy*. Ankara Üniv. Yayını, 2024.

Editörlükleri

a-Dergiler:

Eskiyei Dergisi

Journal of İslamic Research

Diyânet İlmî Dergi

b-Kitaplar:

Tercüme Eserler:

Delaletü'l-Hairin, Tercüme baskısının dipnotlandırılması. (Albaraka Yay.)

Telhisu Tehâfüt, (Mehmet el-Üsküdarî) (YEK)

Danışnamef Alaî (İbn Sina) (YEK)

Galen Tıp Risaleleri (YEK)

Telif Eserler:

İz Birakanlar Serisi (10 Kitap) Diyanet Yayınları

About the Author

Gürbüz DENİZ (Prof. Dr.)

He was born on 02.03.1965 in Erzurum-Oltu Province. He completed his primary school in Oltu, his secondary education in Erzurum and his higher education in Erzurum Atatürk University Faculty of Theology in 1988.

He completed his master's degree at Ankara University Institute of Social Sciences in 1992 with his thesis titled *Kâtip Çelebi'nin Eğitim Felsefesi* and his doctorate in 2000 with his thesis titled *Hocazade ve Ali Tusî'nin Tehâfütlerinin Mukayesesi*.

In 1994, he started his career as a research assistant at Ankara University, Faculty of Theology, Department of Islamic Philosophy.

In 2001, he was promoted to Asst. Assoc. professor, in 2011 to Associate Professor and in 2016 to Professor.

He was one of the founders of the Manuscript Society of Türkiye (2010). He is currently a member of the Editorial Board.

Published books

1. *Kelam-Felsefe Tartışmaları (Tehâfütler Örneği)*, Fecr Publications, 2010.
2. *İnsan Hürriyetinin Metafizik Temelleri*, Litera Publications, 2009.
3. *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan*, DİB Publications. 2015.
4. *Beşer ve Resul Hz. Muhammed Mekke'de: Kur'an'la Kronolojik Anlama*, TDV Vakfı Publications. 2020.
5. *Beşer ve Resul Hz. Muhammed Medine'de: Kur'an'la Kronolojik Anlama*, TDV Vakfı Publications. 2023.
6. *Bilgi, Varlık ve Ahlâk/İslam Metafiziğine Alternatif Teklifler*, Eskiyeşi Publications. 2024.
7. *Human Its Meaning and Existence*, DİB Publications. 2023.
8. *Metaphysics of Free Will in Islamic Philosophy*. Ankara University Publications, 2024.

Editorial Studies

a-Journals:

Eskiyeşi Journal

Journal of Islamic Research

Diyanet Scientific Journal

b-Books

Translated Works:

Delalet al-Hairin, footnoting of the translated edition (Albaraka Press.)

Talhisu Tehafut, (Mehmet al-Üsküdarî) (YEK)

Danishnamef Alaî (İbn Sina) (YEK)

Galen Tıp Risaleleri (YEK)

Copyrighted Works:

Trailblazers Series (10 Books) Diyanet Publications

Kitap Hakkında

Bilgi Varlık ve Ahlak -İslam Metafiziğine Yeni Teklifler-

İradeli her varlık, ortalamanın üstünde kendisini gerçekleştirme imkânına sahiptir. İnsana aynı ontolojik konuma sahip olmasından dolayı eşit insanî ruh verilmiştir.

İnsanın bilmesi; kendi kabiliyetlerinin sınırı ve bilmek istediği varlıkla var olan ortak paydanın imkânlarıyla kayıtlıdır.

Rahman; rahmet olanı (her çeşit varlığı) yaratan ve onda tabii ve iradeyle ortaya çıkacak merhameti, kendisine nispetle bilfiil, biz kullarına nispetle bilkuvve var kılandır.

İslam geleneğinde varlığın sabit ve süregelen tabiatının olmadığını iddia edenler olduğu gibi tam aksine aklî olarak varlığın sabit ve sebepli tabiatının varlığını temellendiren filozofların olması kayda değerdir.

Özgürlük hiçbir zaman bedava elde edilen bir hak değildir. Bir şeye ne kadar muhtaçsak onu elde etmek için o kadar emek harcarız. Hürriyet; Kur'an'ın atfettiği anlam kökeniyle; "Kendini bir şey için vakfetmektir, hibe etmektir." Allah ise her şeye mutlak manada sahiptir, O, mutlak manada da hürdür.

Yalan; olmayanı oldurmak olanı yok saymaktır. Tevazu; bir varlığa yeteneği ve fiili kadar değer biçmektir.

Bizler ilahî isimleri ne kadar ahlâkımızda, bilgimizde ve varlığımızda tecelli ettirebiliyorsak Allah algımız da ancak bu bilfiil durumumuz kadar bizde varlık ve varoluş alanına çıkmaktadır. İnsanların her biri, izafet sebebiyle değişen kemalâta sahiptir. İnsanların en kâmil *Mutlak Kemal* sahibine en yakın olanıdır.

"Elest Bezmi" tabiri, meşhur ancak kaynağı itibari ile meşhukdur.

Anahtar Sözcükler: İnsanî Ruh; Bilmek; Rahman; Rahmet; Merhamet; Tabiat; Hürriyet; Ahlak; İlahî Kemal.

About the Book

Knowledge, Being and Morality

-New Proposals for Islamic Metaphysics-

Every being with a will has the possibility of above-average self-actualization. Human beings are endowed with an equal human soul because they have the same ontological position.

The human being's knowing is limited by the limits of his capabilities and the possibilities of the common denominator that exists with the being he wants to know.

The Compassionate is the one who creates the mercy (all kinds of beings) and makes the compassion that will naturally and voluntarily emerge in them exist in actuality in relation to Himself and in potentiality in relation to us, His servants.

It is noteworthy that there are philosophers in the Islamic tradition who claim that existence does not have a fixed and continuous nature, but on the contrary, there are philosophers who intellectually justify the existence of a fixed and causal nature of existence.

Freedom is never a right for free. The more we need something, the more we labor to obtain it. Freedom, in the Qur'anic sense of the word, is "to devote oneself to something, to donate oneself." Allah, on the other hand, possesses everything in the absolute sense, and He is free in the absolute sense.

Lying is making what is not and ignoring what is. Humility is valuing a being as much as its ability and deed.

As much as we are able to manifest the divine names in our morals, knowledge and being, our perception of Allah is only as much as our actual state of being and existence. Each human being has varying competencies due to attribution. The most perfect of human beings is the one closest to the owner of *Absolute Competence*.

The expression "Bezm-i Alast" is famous, but its source is suspicious.

Keywords: Human Spirit; Knowing; Compassionate; Mercy; Compassion; Nature; Freedom; Morality; Divine Competencies.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	11
GİRİŞ	13

BİRİNCİ BÖLÜM RUH, BİLGİ VE BİLMEK NEDİR?

1. İnsanı Ruh	19
2. Bilmek Nasıl Gerçekleşiyor?	35
3. Elest Bezmi ya da Hangi Söz?	41
3.1. Birinci Görüş ve Eleştirisi	42
3.2. İkinci Görüş ve Eleştirisi	45
3.3. Üçüncü Görüş	49
4. Kur'an Okumaları	54

İKİNCİ BÖLÜM VARLIK

1. Rahman, Rahmet ve Merhamet	67
2. Eşyaya Nasıl Bakmalıyız?	76
2.1. Eşyada Kötülük Ontolojik Mi?	84
2.2. Eşyaya Nasıl Bakıyorduk?	91
3. Zaman Nedir Ona Nasıl Davranalım?	96
Okuma Parçası: Onun Varlığı ve Ben	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM AHLAK

1. Hürriyetin Hikmeti	119
1.1. Aslı Hürriyet İmkânları	120
1.2. Arızî Hürriyet İmkânları	122
1.3. Hürriyetin Sınırı	123
1.4. Tanrı'nın Hürriyeti	123
1.5. O ve Biz	126
1.6. Hürriyetin Hikmeti	132

2. Yalanın ve Tevâzunun Ontolojisi	136
2.1. Yalan	136
2.2. Tevâzu	139
2.2.1. Tevâzunun Etimolojisi	139
2.2.2. Felsefî Müktesebatımız ve Tevâzu	141
3. İlahî Mânâ ve İsimlerin Müslüman Ahlakına Etkileri	148
3.1. İlahî İsimlere Benzemenin İmkânı	151
3.2. Hz. Peygamberin Ahlakı ve İlahî İsimler	155
3.3. Kur'an'da İnsan ve Ahlakı	158
3.4. İlahî İsimlerin Müminin Hayatındaki Tecellileri	160
Okuma Parçası: Güzel ve Çirkin	183
SONUÇ	193
KAYNAKÇA	197
DİZİN	203

ÖN SÖZ

Bu kitaptaki yazılar; bizi yazmaya mecbur kılan ve yazınca da içimizdeki ağırlığın gidip kendimizi iyi duyumsadığımız deneme makalelerdir. Metin, çok alışık olunmayan bir yazı türüdür. Bu 'deneme makaleler'de, sıkıcı bilimsel kaygılar önemsenmedi. Ancak hamasi olmayı da asla gaye edinmedik. Anlayışımız; ne yalnızca kendinden önce yazılanlarla sınırlı bir araştırmacının payandası (müellifi) ne de keyfe keder kalem oynamayı uygun görmektir. Yazanın -temel yanlışlar yapmamak kaydıyla- bir diyeceğinin olmasının gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Buradaki deneme makaleler farklı zamanlarda yazıldı, bazıları yayımlandı. Onların bir bütünlük oluşturduklarını görünce bir araya getirerek okuyucuyla da paylaşmak istedik. Ancak eldeki metni yeniden gözden geçirdik. Bazıları bilgi yoğunluğunu incelemekle birlikte yazarın öznel görüşlerinin bulunduğu metinlerdir. Bazıları ise bilgi azlığına rağmen yeni duyumsamaları ve anlamlandırmaları içermektedir. Metafiziğin kabul gören iki temel anlayışına göre; hem (her alan ve anlamda) bütünselliği sağlamak, onun peşini bırakmamak ve hem de yeni yorumlar yaparak başka açılımlara kapı aralamak niyetindeyiz. İslam Metafiziği kendi içinde birbirini tamamlayan ve anlamlı kılan tekliflere sahiptir. Ayrıca bu anlayış, sabitelerden hareketle yeni yorumlar ve keşifler yapmayı da bünyesinde taşımaktadır. Bu eserdeki temel hedefimiz bu iki ilkeyi düşünsel manada ortaya koymaktır.

Günümüz meseleleri bağlamında; varlık, bilgi, iyi ve kötü, hürriyet, Allah'ın hayatımızdaki yeri gibi konular ana eksen olarak işlenmiştir. Müslümanın bugün metafizik yapma imkânı bu yazılarla nispeten örneklendirilmeye çalışıldı. Bununla be-

raber; bu kitaba yeni başlıklar eklemeye ve ortaya koymaya çalıştığımız yorumları ve zihniyeti genişletmeye fazlasıyla ihtiyaç vardır. Bu meseleler üzerine imal-i fikir yapmaya bugün fazlasıyla muhtacız. Ne tekçi/tekelci ne de toptancı olmamayı öğrenmemiz gerektiği kanaatindeyiz.

Kitap haline geldikten sonra Selahattin Bektaş, Doç. Dr. Fatma Çapcıoğlu, Abdüsselam Öztürk, Dr. Hadi Ensar Ceylan, Dr. Y. Ramazan Başaran, Doç. Dr. Adem Polat, Prof. Dr. Yasin Meral metnin en az hata ile çıkmasına katkı sağladılar, kendilerine teşekkür ediyorum. Editör olarak Kasım Gezen dostumun katkıları takdire şayandır.

Son olarak eserin size ulaşmasında titiz bir şekilde son okumasını yapan Eskiyei Yayınları editörü dostum Hüseyin Nazlıaydın'a, kapak tasarımını yapan Dilek Özcan'a ve yayınevinin tüm çalışanlarına ayrıca basımını gerçekleştiren Necmettin Yüksel kardeşime müteşekkirim.

Çaba bizden başarı Allah'tandır.

Gürbüz DENİZ
Ağustos 2024-Ankara

GİRİŞ

Metafizik öngörülere ait anlam ve anlatılar, ancak insanî ruhun ilahî oluşuyla anlaşılabilir bir konuma yerleşebilir. Eğer bir insanda ilahî ruh ve şuur yoksa bütünlemek, bütünselleştirmek ve onlardan hareketle yeni tasavvurlar oluşturmak söz konusu edilemez. Yine ruhun varlığını kabul etmek, onun kaynağı olan Tanrı'nın varlığını kabul etmeyi insan mutluluğunun kaynağı yapmaktadır. Dünyadaki büyük arayışlar, insanın mutlu ve ümitli olmasına yöneliktir.

Varlık olarak varlık, bilgiyi önceler. Ancak ontolojiyi anlamak için bilgiye ihtiyaç duyarız. Bilmeyi süje-obje ilişkisinden ziyade ontolojik zeminde anlamaya çalıştığımızdan bilmenin ontolojiyi anlamlandıracağını düşünerek bilmeyi varlıktan önce ele aldık. Bilmenin yeter şartını; bilmek isteyenle bilinenin ontolojik ortak paydasında görmektediriz. Bize göre bir varlığın diğer varlıkla ontolojik ortak paydası yoksa, orada süje ve obje ilişkilerinden bahsetmek mümkün değildir. Bu ilişkisizlik boşluk doğuracağından, geçilmez dereyi aşmak, söz konusu olmaz. Bu sebeple düzenlemeyi bu eserde bu esas üzere yapılandırdık.

Varlığı tümel manada Yüce Kitab'a uyarak rahmet kavramı üzerinden açıklamayı tercih ettik. Rahman/Allah, rahmeti yaratmakta, insanlar da rahmetten merhameti bulup çıkartmalı yani keşfedebilmeliler. Kanaatimizce varlığa rahmet ve merhamet noktasından bakmak, varlığı nimet olarak konumlandırmayı hedefe koymak ve ondan merhameti bulup çıkarmaktır. Bu bağlam ve bağlantılar yeni yaklaşımları ve hedefleri işaret etmektedir. Böylece hakikatin aramakta, keşfetmekte gizli olduğunu önermekteyiz.¹

¹ Rum 30/8, Bakara 2/29.

Eşyaya bakışta, nakısa/noksanlık olarak tarih içinde ortaya çıkan baskın Müslüman görüşünü eleştirmek ve eşyanın öz niteliğinin bazı sebepsiz inançlara kurban edilmemesi gerektiği tezi üzerinde durduk. Zaten rahmetin merhamete dönüşmesi için eşyaya sebepler bağlamından, eşyanın tabiatının sürekliliğinden ve dikey olarak bakmak ve de temellendirmek gerekir.² Biz de elden geldiğince bunu yapmaya çalıştık. Eşya ilahî emanet, bu emanete riayet ise ondaki merhameti bilimsel çalışmalarla ortaya çıkarıp hayrın egemenliğine aracı kılmaktır.

Ahlak mevzusunda; Tanrı, insan ve eşyanın hürriyetteki konumlarını açıkladık. Bu bağlamda Tanrı'nın hürriyeti ile insanın hürriyetinin kıyas kabul etmeyeceğini delillendirmeye çalıştık. Yine insan hürriyetinin konumlandırılmasında Tanrı ile olan bağ, insanın insan ve eşya ile olan bağının farklarını Yüce Kitab'a atıfla temellendirdik. Özellikle Tanrı'ya adanmışlık bir mümin için hürriyet hali iken, bir insanın diğer insanların egemenliğinden kurtulmak ise ayrıca muhtariyet olarak tanımlanmıştır. Eşyanın ve aracı varlıkların insan hürriyeti üzerindeki etkisi dikkate alındığında insanın kazanımları dolayısıyla mütevazi olmasının (aklî olarak) zorunlu bir konuma tekabül ettiğini temellendirmeye çalıştık.

Ahlak meselelerinde bazı yanlış anlamlandırmalar; yalan ve tevazu bağlamında yeniden ele alındı. Bu iki kavramın ne kadar hayati önemde olduğunu detaylandırdık. Yine ahlak mevzusunda gelenekselleşmiş ahlak teorilerinden bağımsız olarak "Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmayı," ilahî isimlerin Müslüman ahlakına nasıl etki etmesi gerektiği tezi üzerinden detaylandırmalar yaparak ortaya koymaya çalıştık. Aslında klasik felsefi tanım olan "Hikmet; kişinin gücü nispetinde Tanrı'ya benzemesidir." söylemini Müslüman bakış açısıyla ete kemiğe büründürmeye gayret ettik. Ahlakta olduğu gibi bütün meselelerimizi yeniden ele alıp diriltmemiz gerekmektedir. Üzeri çokça toz-

² Ankebut 29/19.

lanmış klasik yorum ve anlatımlar, bugün şuurumuzu uyandıramamaktadır.

Son olarak İslam geleneğinde birçok yanlış anlaşılmalara ve istismara konu edinilen ‘elest bezmi’ nedir? Kur’an bağlamında bu mevzu üzerinde durduk. Yine Kur’an okumalarında ön plana çıkan aşırı yorumların sebep olduğu çelişkilere yer verdik. Hakkını veremediğimiz zamanı kullanma konusunda neler yapabiliriz ya da öneririz şeklinde tekliflerimizi ortaya koymaya çalıştık. Bunların yanında okuyucuyu keyiflendirmek, metne küstürmemek için gerekli gördüğümüz yerlere denemelerle/okuma parçalarıyla kitabı süsledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUH BİLGİ VE BİLMEK NEDİR?

“Bütün sıfatlar ilim sıfatı, o da zatın kendisidir.”

İbn Sînâ